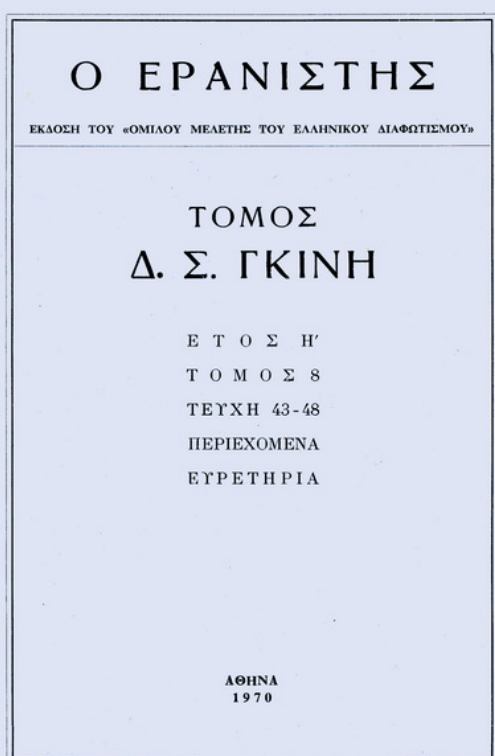

The Gleaner

Vol 8 (1970)

In Honour of D. S. Ginis

«I Coloni di Candia». Τραγωδία του Ιωάννη Pindemonte

Νικ. Γ. Μοσχονάς

doi: [10.12681/er.9923](https://doi.org/10.12681/er.9923)

Copyright © 2016, Νικ. Γ. Μοσχονάς

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Μοσχονάς Ν. Γ. (2016). «I Coloni di Candia». Τραγωδία του Ιωάννη Pindemonte. *The Gleaner*, 8, 91–110. <https://doi.org/10.12681/er.9923>

«I COLONI DI CANDIA»

ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΤΟΥ ΙΩΑΝΝΗ ΠΙΝΔΕΜΟΝΤΕ

Τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1785 παρουσιαζόταν στὴν Βενετία, στὸ Θέατρο San Giovanni Grisostomo¹ ἡ τραγωδία τοῦ Ἰωάννη Pindemonte *I Coloni di Candia* (Οἱ Ἀποικοὶ τῆς Κρήτης). Ἐμπνευσμένο τὸ ἔργο αὐτὸ ἀπὸ τὴν κρητικὴ ἐπανάσταση τῶν ἐτῶν 1363 - 1364 κατὰ τῆς Βενετικῆς Κυριαρχίας προκάλεσε στοὺς θεατὲς τὴν ὀργή καὶ τὴν ἀγανάκτηση κατὰ τῶν Ἑλλήνων μὲ ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθοῦν ἐπεισόδια σὲ βάρος τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου τῆς Βενετίας. Μέσα σὲ τέτοιο δυσμενὲς κλίμα, οἱ ἰθύνοντες τῆς Ἑλληνικῆς Παροικίας, κατὰ παρακίνηση τῶν ἐγκαταστημένων στὴ Βενετία Ἑλλήνων, προσέφυγαν στὸ Συμβούλιο τῶν Δέκα καὶ ἐπέτυχαν τὴν διακοπὴ τῶν παραστάσεων² τοῦ ἔργου.

Δὲν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἐδῶ τὸ θέμα τῆς Ἑλληνικῆς προσφυγῆς³. Τὸ δημοσίευμα αὐτὸ ἔχει σκοπὸ νὰ παρουσιάσῃ τὸν ποιητὴ καὶ τὴν

1. Ἰδρύθηκε στὰ 1678 ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς Giovanni, Carlo καὶ Vincenzo Grimani, πάνω στὰ ἐρείπια τοῦ μεγάρου τῶν Polo, στὴν ἐνορία τοῦ San Giovanni Grisostomo. Στὰ 1834 μετωνομάσθηκε σὲ Teatro Malibran. Σήμερα λειτουργεῖ σὰν αἴθουσα κινηματογράφου (Cinema Malibran). Βλ. τὸ ἄρθρο τῆς Maria Teresa Murano, Venezia, «Enciclopedia dello Spettacolo», τόμ. IX, Firenze - Roma 1962, στήλες 1530 - 1557 (ἰδιαίτερα στήλες 1548 - 1549). Giulio Lorenzetti, Venezia e il suo estuario, Guida storico - artistica, 3η ἐκδοση, Roma 1963, σ.357.

2. Μνεία τῶν γεγονότων παρέχεται στὰ ἀκόλουθα ἔργα: In Biblioteca, *Apunti di Guido Mazzoni*, 2η ἐκδοση, Bologna 1886, σελ. 34.— Pompeo Molmenti, *La Storia di Venezia nella vita privata*, τόμ. III, 7η ἐκδοση, Bergamo 1929, σελ. 274.— Guido Mazzoni,

L' Ottocento [Storia Letteraria d' Italia], 5η ἀνατύπωση, μέρος πρῶτο, Milano 1953, σελ. 160.— Πρβλ. Mario Apollonio, *Storia del Teatro Italiano*, τόμ. III, Firenze 1954, σελ. 483. Ἡ διατάραξη τῆς τάξεως μὲ ἀφορμὴ θεατρικὲς παραστάσεις δὲν ἦταν σπάνιο φαινόμενο. Βλ. Pompeo Molmenti, ὁ.π., σσ. 272 - 274.

3. Σχετικὴ ἀνακοίνωση προτίθεται νὰ παρουσιάσῃ, ὅπως μᾶς πληροφόρησε, ὁ φιλόλογος κ. Θωμᾶς Παπαδόπουλος. Ἀναφέρουμε μόνο ὅτι τὸ κείμενο τῆς Ἑλληνικῆς προσφυγῆς ἔχει καταγραφῇ στὸν δωδέκατο τόμο τῶν Πρακτικῶν τῆς Ἑλληνικῆς Ἀδελφότητος Βενετίας (Ἀρχεῖο Ἑλληνικοῦ Ἰνστιτούτου Βενετίας, C. 12, 199, Capitolare n°. XII, φ. 107 r-v) καὶ ἀποτελεῖ σημαντικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν κατανόηση τῆς θέσεως τῶν Ἑλλήνων στὸ Βενετικὸ Κράτος κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή.

συγκεκριμένη δραματική σύνθεση, πού, ένώ διπλά συνδέεται με την ιστορία του Έλληνισμού, έλάχιστα έπληξε τó ένδιαφέρον των Έλλήνων μελετητών.

* * *

Μεγαλύτερος άδελφός του περισσότερο γνωστού άπ' αútón ποιητή 'Ιππόλυτου⁴, ó 'Ιωάννης Pindemonte γεννήθηκε στη Βερόνα στίς 4 Δεκεμβρίου 1751 άπό παλαιά έπιφανή οίκογένεια. Σπούδασε στην Πάρμα στο Κολλέγιο των Ευγενών. Με τόν γάμο του με την εύγενή Vittoria Widmann στά 1782 πέρασε στην τάξη των εύγενών Βενετών και έπιδόθηκε στην πολιτική. Έχρημάτισε μέλος του Μεγάλου Συμβουλίου (Maggior Consiglio) της Βενετίας και Διοικητής (Podestà) στη Βικεντία (Vicenza). Στά 1790 καταδικάστηκε σέ φυλάκιση στο Φρούριο τής Πάλμας με άφορμή κάποιο έρωτικό σκάνδαλο. Έπτά χρόνια άργότερα έφυγε για τη Γαλλία, αλλά επέστρεψε στην 'Ιταλία άμέσως μετά τη σύναψη τής συνθήκης του Campo Formio (1797). Στη Γαλλία βρίσκεται άκόμη μιá φορά, κατά την έποχή τής 'Υπατείας, και συλλαμβάνεται έχοντας πάρει μέρος σέ συνωμοσία κατά του Ναπολέοντα. Άπελευθερώθηκε με επέμβαση του ίδιου του Πρώτου 'Υπάτου και επέστρεψε, όριστικά τώρα, στην 'Ιταλία. Στο Μιλάνο, όπου έγκαταστάθηκε, καταγίνεται και πάλι με την πολιτική παρέχοντας τίς ύπηρεσίες του στη νεοσύστατη «Ένδοαλπική Δημοκρατία» (Repubblica Cisalpina) σάν μέλος του Νομοθετικού Σώματος (Corpo Legislativo) και του Έθνικοϋ 'Ινστιτούτου (Istituto Nazionale). Πέθανε στη γενέτειρά του στίς 23 'Ιανουαρίου 1812⁵.

4. Σχετικά με τη ζωή και τó έργο του βλ. *Della vita e delle opere d'Ippolito Pindemonte, Libri sei, compilati da Bennassù Montanari*, Venezia 1834.

5. Άπό τη βιβλιογραφία γύρω άπό τόν 'Ιωάννη Pindemonte σημειώνουμε: *In Biblioteca, Appunti di Guido Mazzoni*, 2η έκδοση, Bologna 1886, σσ. 29 - 50 (σημειώσεις στίς σσ. 51 - 53).— G. Pugliesi, *Giovanni Pindemonte nella letteratura e nella storia*, Milano - Roma 1905.— Guido Mazzoni, *Abati, Soldati, Autori del Settecento*, Bologna [1924], σελ. 271κ.έ.—Antonio Graziani, *Una vendetta amorosa di*

Giovanni Pindemonte, «Archivio Veneto», Quinta serie, 14 (1933), σσ. 207 - 216. Giuseppe Silvestri, *Il Pindemonte e il Nostro Tempo*, «Scenariò», 12 (1943), άριθ. 9, σσ. 321 - 323.— Guido Mazzoni, *L'Ottocento [Storia Letteraria d' Italia]*, 5η ανάπτυψη, μέρος πρώτο, Milano 1953, σσ. 160 - 167.— Mario Apollonio, *Storia del Teatro Italiano*, τόμ. III, Firenze 1954, σσ. 479 - 487.— Giulio Natali, *Il Settecento [Storia Letteraria d' Italia]*, 4η έκδοση, μέρος δεύτερο, Milano 1955, σσ. 1031 - 1033 (βλ. και βιβλιογραφία στίς σσ. 1042 - 1043).

Δραστήριος πολιτικός με περιπετειώδη δημόσια και ιδιωτική ζωή, κατάφερε, σε μια εποχή άστατη και πολυτάραχη, να μην αγνοήσει την κλίση του προς την ποίηση. Είναι συνολικά γνωστά δώδεκα θεατρικά του έργα⁶ και ένα θεωρητικό δοκίμιο με τίτλο *Discorso sul Teatro Italiano* (Λόγος για το 'Ιταλικό Θέατρο), όπου επιδιώκει να διαγράψει ένα πρόγραμμα για μεταρρύθμιση του 'Ιταλικού Θεάτρου⁷. Στα θεατρικά του έργα που είναι εμπνευσμένα από την ιστορία έχει συνδυασθεί ή πολιτική με την τέχνη του λόγου. 'Ιδιαίτερα πολιτικού περιεχομένου πρέπει να θεωρηθούν τα τρία πρώτα: *Mastino I Dalla Scala*, *I Baccanali* και *I Coloni di Candia*. Στα έργα αυτά η πολιτική δημιουργεί το πλαίσιο και το κλίμα όπου εξελίσσεται η υπόθεση. Πρόκειται, όπως παρατηρεί ο Mario Apollonio⁸, για «...μια πολιτική γενική, όποια θα μπορούσε να συζητηθεί αργόσχολα στις κτήσεις της Γαληνοτάτης». Αυτή ακριβώς η «γενική» πολιτική που κεντρίζει τον συζητητή και που μπορεί να προκαλέσει στον θεατή της τραγωδίας τον «έλεον» και τον «φόβον». 'Η μέθεξη του άπλου θεατή στο πολιτικό θέατρο είναι αναμφισβήτητη.

Οι θεατρικές συνθέσεις του 'Ιωάννη Pindemonte θεωρούνται γενικά «κλασικές» από άποψη βάθους και δομής και κάνουν φανερό πώς ο ποιητής τους ακολούθησε τα σημάδια των μεγάλων δυτικών δραματουργών όπως ο Shakespeare, ο Racine, ο Corneille.

'Από την μη θεατρική ποιητική παραγωγή του περισσότερο σημαντική είναι ή σε τρίστιχα (terzine) σύνθεση *Le Ombre Napoletane* (Οι Νεαπολίτικες Σκιές) που με φανερή Μοντιακή επίδραση αναφέρεται στην εξέγερση των Νεαπολιτών του 1799.

6. Παραθέτουμε τους τίτλους των θεατρικών έργων του 'Ιωάννη Pindemonte, με τη σειρά που δημοσιεύονται στα *Componimenti Teatrali* (Μιλάνο 1804 - 5): *Mastino I Dalla Scala*, Tragedia, *I Baccanali*, Tragedia, *I Coloni di Candia*, Tragedia, *Agripina*, Tragedia, *Il Salto di Leucade*, Tragedia, *Ginevra di Scozia*, Rappresentazione spettacolosa tratta dal Poema dell' Orlando Furioso di M. Lodovico Ariosto, *Elena e Gerardo*, Rappresentazione tragica familiare tratta dalle Novelle del Bandello,

Donna Caritea Regina di Spagna, Rappresentazione spettacolosa tratta dagli Ecatomiti di Messer Gio. Battista Cinzio, *Orso Ipato*, Tragedia, *Adelina e Roberto*, Rappresentazione tragica, *L. Quinzio Cincinnato*, Rappresentazione rustico-eroica spettacolosa, *Cianippo*, Tragedia.

7. 'Εκδόθηκε μαζί με τα θεατρικά του έργα στα *Componimenti Teatrali*, 1η έκδοση, τόμ. I, Μιλάνο 1805, σσ. 317 - 381 και 2η έκδοση, τόμ. II, Μιλάνο 1827, σσ. 277 - 331.

8. "Ο. π., σελ. 483.

Τὸ ἔργο τοῦ Ἰωάννη Pindemonte γνώρισε σημαντικὴ ἐπιτυχία καὶ εὐνοϊκὴ στάθηκε ἀπέναντί του ἡ κριτικὴ μεγάλων σύγχρονων μορφῶν τοῦ πνεύματος ὅπως ὁ Stendhal ἢ ἡ Mme de Staël. Παρ' ὅλη τὴν ἐπίδραση ποὺ δέχεται ἀπὸ τοὺς μεγάλους κλασικοὺς ὁ Ἰωάννης Pindemonte ἀναδεικνύεται ἱκανώτατος τεχνίτης τοῦ στίχου καὶ δραματικὸς ποιητὴς ἀξίας, ἰδιαίτερα στὰ ἔργα ἐκεῖνα ὅπου ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνοίξη καινούργιους δρόμους στὴν πορεία τοῦ ἰταλικοῦ θεάτρου⁹.

* *

Γραμμένο ἴσως λίγο πρὶν ἀπὸ τὸ 1785 τὸ δράμα *I Coloni di Candia* ἀνήκει, ὅπως σημειώθηκε παραπάνω, στὸν κύκλο τῶν πρώτων δραματικῶν συνθέσεων τοῦ Ἰωάννη Pindemonte ποὺ διαπνέονται ἀπὸ πολιτικὴ διάθεση. Τὸ ἱστορικὸ υπόβαθρο τοῦ ἔργου ἀποτελεῖ ἡ ἐξέγερση τῶν ἐγκαταστημένων στὴν Κρήτη Βενετῶν γαιοκτημόνων κατὰ τῆς Βενετικῆς διοικήσεως, κατὰ τὰ ἔτη 1363 - 1364, ποὺ ἔμεινε γνωστὴ σὰν Ἐπανάσταση τῆς Δημοκρατίας τοῦ Ἀγίου Τίτου¹⁰.

9. Πρβλ. Giulio Natali, ὁ. π., σσ. 1032 - 1033.

10. Ἀπὸ τίς κυριότερες πηγές εἶναι τὸ Χρονικὸ τοῦ Λαυρεντίου De Monacis ποὺ ἐκδόθηκε στὴ Βενετία, στὰ 1758, ἀπὸ τὸν Φλαμίνιο Corner: Laurentii De Monacis Veneti Cretae Cancellarii, *Chronicon de Rebus Venetis ab U.C. ad Annum MCCLIV, sive ad Conjuratorem Ducis Faledro... Omnia ex Mss. editisque Codicibus eruit, recensuit, Praefationibus illustravit Flaminio Cornelius Senator Venetus*. Venetiis MDCCLVIII. (Τὰ γεγονότα τῆς ἀποστασίας τοῦ Ἀγίου Τίτου ἐξιστοροῦνται στὸ Δέκατο Βιβλίον, σσ. 172 - 192). Βασικὸ ἐπίσης εἶναι τὸ ἔργο τοῦ Φλαμίνιου Corner: *Creta Sacra, sive de Episcopis utriusque Ritus Graeci et Latini in Insula Cretae... Authore Flaminio Cornelio*, Venetiis MDCCLV. (βλ. τόμ. Β', σελ. 316 κ.έ.). Ἀπὸ τὴ λοιπὴ βιβλιογραφία σημειώνουμε: Σπυρίδωνος Ζαμπελίου, *Ἱστορικὰ Σκηνογραφήματα*, Ἐκδιδόντος Ν. Δραγού-

μη, Ἀθήνησιν 1860, σελ. 83 κ.έ.— Ζαμπελίου καὶ Κριτοβουλίδου, *Ἱστορία τῶν Ἐπαναστάσεων τῆς Κρήτης*, Συμπληρωθεῖσα ὑπὸ Ἰωάννου Δ. Κονδυλάκη, Ἐν Ἀθήναις 1893, σελ. 126 κ.έ.— J. Jegerlehner, *Der Aufstand der kandiatischen Ritterschaft gegen das Mutterland Venedig. 1363 - 1365*, «Byzantinische Zeitschrift», 12 (1903) σσ. 78 - 125.— Σ. Θεοτόκη, *Ἡ Κρητικὴ ἀποστασία τοῦ 1363*, *Ἱστορικὴ Μελέτη*, «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», 1928, σσ. 249 - 268.— Σπυρίδωνος Θεοτόκη, *Ὁ Πετράρχης καὶ ἡ Κρητικὴ ἀποστασία τοῦ 1363*, *Ἱστορικὴ Κριτικὴ Μελέτη*, «Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος», 1929, σσ. 295 - 306.— Σπ. Θεοτόκη, *Ἡ δῆθεν ἀφορμὴ ἡ προκαλέσασα τὴν ἀποστασίαν τῆς Κρήτης τοῦ 1363*, «Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν», 8 (1931), σσ. 206 - 213.— Ἀγαθαγγέλου Ξηρουχάκη, *Ἡ ἐν Κρήτῃ Ἐπανάστασις τοῦ 1363 - 1366 καὶ τὸ Διοικητικὸν Σύστημα τῆς Βενετίας ἀπέναντι τῶν κοινωνικῶν τά-*

Ἀντίθετα μὲ τὶς προγενέστερες «ἐθνικὲς» ἐξεγέρσεις¹¹ τῶν κατοίκων τῆς Κρήτης, ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν ἀποτίναξη τῆς ξένης κυριαρχίας, τὸ κίνημα τοῦ Ἀγίου Τίτου ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς δυσφορίας τῶν Βενετῶν Ἀποίκων κατὰ τῆς μητροπολιτικῆς κηδεμονίας. Ἡ σύμπραξη ὅμως καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου προσέδωσε σ' αὐτὸ χαρακτηριστικὰ καθολικὰ κρητικὰ.

Τὰ αἷτια τοῦ κινήματος πρέπει νὰ ἀναζητηθοῦν στὴ βαριὰ φορολογία καὶ στὶς ποικίλες οικονομικὰς πιέσεις ποὺ ἡ Βενετία ἐπέβαλλε στοὺς γαιοκτῆμονες, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν τοὺς θεωροῦσε ἰσότιμους μὲ τοὺς ἄλλους εὐγενεῖς Βενετοὺς καὶ τοὺς ἀπέκλειε ἀπὸ τὴ διοίκηση¹². Οἱ διαμαρτυρίες καὶ τὰ αἰτήματά τους δὲν εὗρισκαν ἀνταπόκριση καὶ τὸ χάσμα ἀνάμεσα στοὺς Ἀποίκους καὶ στὴ Μητρόπολη πλάταινε διαρκῶς. Ἡ ἀφορμὴ γιὰ τὸ ξέσπασμα δόθηκε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1363 μὲ τὴν ἐπιβολὴ τοῦ λιμενικοῦ φόρου γιὰ τὴν ἀνακαίνιση τοῦ λιμανιοῦ τοῦ Χάνδακα. Στὶς 8 Αὐγούστου οἱ γαιοκτῆμονες, μὲ πρωτεργάτες τὶς οἰκογένειες τῶν Gradenigo καὶ Venier συγκεντρώθηκαν στὸ νὰ τοῦ Ἀγίου Τίτου καὶ ἀποφάσισαν νὰ μὴ δεχθοῦν τὴν ἐπιβολὴ τοῦ νέου φόρου. Οἱ παραστάσεις τους ὅμως στὴ διοίκηση δὲν ἔγιναν δεκτὲς καὶ τὴν ἐπομένη, 9 Αὐγούστου, ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάσταση. Ὁ Δούκας τῆς Κρήτης Λεονάρδος Dandolo μὲ τοὺς Συμβούλους Στέφανο Gradenigo καὶ Ἰάκωβο Diedo συλλαμβάνονται καὶ φυλακίζονται. Ἡ Κρήτη ἀνακηρύσσεται ἀνεξάρτητη καὶ ὑψώνεται ἡ σημαία τοῦ Ἀγίου Τίτου, προστάτη τοῦ νησιοῦ. Τὸ δουκικὸ ἀξίωμα προσφέρεται ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες στὸν προχωρημένης ἡλικίας εὐγενὴ Μάρκο Gradenigo

ξεων καὶ τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ἐν τῇ Νήσῳ Κυριαρχίας αὐτῆς (1211-1669), Ἀλεξάνδρεια 1932.— Στεφάνου Ξανθοῦδιδου, Ἡ Ἑνετοκρατία ἐν Κρήτῃ καὶ οἱ κατὰ τῶν Ἑνετῶν ἀγῶνες τῶν Κρητῶν [Texte und Forschungen zur Byzantinisch-Neugriechischen Philologie, ἀριθ. 34], Athen 1939, σσ. 81-110.— Freddy Thiriet, *Sui dissidi sorti tra il Comune di Venezia e i suoi feudatari di Creta nel Trecento*, «Archivio Storico Italiano», 114 (1956), σσ. 699-712.— Τοῦ Ἰδίου, *La Romanie Vénitienne au moyen âge. Le dévelop-*

pement et l'exploitation du domaine colonial vénitien (XIIe - XVe siècles) [Bibliothèque des Ecoles Françaises d'Athènes et de Rome, τεῦχος 193], Paris 1959, σσ. 173-174.

11. Γι' αὐτὲς βλ. Στ. Ξανθοῦδιδου, ὁ.π., σελ. 27 κ.έ.

12. Ἀντίθετα ὁ Σπ. Θεοτόκης ὑπογραμμίζει τὸν Ἑλληνικὸ παράγοντα στὶς ἐργασίες του: Ἡ Κρητικὴ ἀποστασία τοῦ 1363 καὶ Ἡ δῆθεν ἀφορμὴ ἢ προκαλέσασα τὴν ἀποστασίαν τῆς Κρήτης τοῦ 1363, ποὺ ἀναφέραμε παρὰπάνω.

πού αναγνωρίζεται «Gubernator et Rector Crete»¹³. Ἐπιδιώκεται ἡ σύμπραξι τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ πού ἐνθαρρύνεται ἀπὸ τὴν μεταστροφή πολλῶν ἐπαναστατῶν πρὸς τὸ Ὀρθόδοξο δόγμα.

Ἡ Βενετία ἐπεζήτησε ἀρχικὰ νὰ ἔρθῃ σὲ διαπραγματεύσεις μὲ τοὺς Ἀποίκους. Ὅμως ἡ πενταμελὴς πρεσβεία Contarini¹⁴ πού ἀνέλαβε τὸ δύσκολο ἔργο τῆς συμφιλίωσης (Σεπτέμβριος 1363) δὲν ἐπέτυχε νὰ πείσῃ τοὺς ἐπαναστάτες νὰ ὑποταχθοῦν καὶ νὰ ἀρκεσθοῦν στὴν προσφερόμενη ἀμνηστία.

Τὸ ἐπόμενο βῆμα ἦταν ἡ ἐνοπλὴ ἐπέμβασις. Ἀφοῦ ἐξασφάλισε τὴν συμπαράστασι τοῦ πάπα Οὐρβανοῦ τοῦ Ε' ἀπὸ τὴν Ἀβινιὸν καθὼς καὶ τοῦ Λατίνου τιτουλάριου αὐτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀφοῦ δέχθηκε διαβεβαιώσεις γιὰ τὴν οὐδετερότητα τῆς ἀντίπαλης Γένουας, τῶν βασιλείων τῆς Οὐγγαρίας, τῆς Βοημίας, τῆς Νεαπόλεως καὶ τῆς Κύπρου καὶ τῶν Ἱπποτῶν τῆς Ρόδου, ἡ Βενετία ἀνέλαβε τὸ ἐπιχειρημα τῆς καταστολῆς τοῦ κινήματος. Ἰσχυρὲς δυνάμεις ναυτικοῦ καὶ πεζικοῦ μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Βενετὸ ναύαρχο Domenico Michiel καὶ τὸν Βερναῖο ἀρχηγὸ μισθοφόρων Lucchino dal Verme κατέπλευσαν τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1364 στὴν Κρήτη. Ἡ προσπάθεια τῶν ἐπαναστατῶν νὰ ἐπιτύχουν βοήθεια ἀπὸ τὴ Γένοια δὲν ἐτελεσφόρησε, ἐνῶ οἱ διχόνοιες πού παρουσιάσθηκαν ἀνάμεσά τους καὶ ἡ σύμπραξι τῶν ἀντιφρονούντων μὲ τοὺς Βενετοὺς διευκόλυναν τὴν καταστολὴ τῆς ἐξεγέρσεως. Στις 9 Μαΐου 1364 ὁ Χάνδακας κυριεύθηκε ἀπὸ τὰ βενετικὰ στρατεύματα. Οἱ Βενετοὶ ἐκδικήθηκαν γιὰ τὴν ἀνταρσία μὲ σκληρὰ ἀντίποινα. Ὁ Μάρκος Gradenigo καὶ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τοῦ κινήματος ἐκτελέσθηκαν δημόσια. Ὅσοι διέφυγαν ἐπικηρύχθηκαν. Μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους ἐπικηρυγμένους ὁ Τίτος Venier καὶ ὁ Ἰωάννης Καλλέργης

13. Ὁ τίτλος παραδίδεται ἀπὸ τὴν ἐπαναστατικὴν πράξιν τῆς 13 Αὐγούστου 1363: «*Tempore regiminis magnifici domini Marci Gradenico gubernatoris et rectoris Crete suique consilii currente anno domini millesimo trecentesimo sexagesimo tertio, mensis augusti die XII (sic) indic. prima*». Βλ. J. Jegerlehner, ὁ. π., ἔγγραφο α., σσ. 101 - 107.

14. Τὴν πρεσβείαν ἀποτελοῦσαν οἱ Ἀνδρέας Contarini, Πέτρος Zane, Φραγκίσκος Bembo, Ἰωάννης Gra-

denigo καὶ Λαυρέντιος Dandolo. Βλ. L. De Monacis, ὁ. π., σελ. 176. — Flaminio Cornelius, *Creta Sacra*, ὁ. π., σελ. 318. — J. Jegerlehner, ὁ. π., σελ. 86. Ἡ σχετικὴ ἐντολὴ (*Commissio nobilium uirorum Andreae Contareno procuratoris sancti Marci et suorum sociorum [missorum] Cretam in ambaxata et prouisione pro rebellionem Candide*) τῆς 12 Σεπτεμβρίου 1363 δημοσιεύεται ὑπὸ J. Jegerlehner, ὁ. π., σσ. 107 - 108.

έξακολούθησαν τήν αντίσταση μέχρι τὸ 1367 (Ἐπανάσταση τῶν Καλλεργῶν).

* *

Πάνω σ' αὐτὸ τὸ ἱστορικὸ βάθος προβάλλεται ἡ ὑπόθεση τῆς τραγωδίας *I Coloni di Candia* καὶ ξετυλίγεται ὀργανικὰ ἀπὸ τὴν ἐναρξὴ τοῦ κινήματος μέχρι τῆς δραματικῆς λύσης, τὴν κάθαρση.

Τὰ κύρια πρόσωπα τοῦ δράματος εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

Marco Gradenico : Εὐγενὴς Βενετὸς ἐγκατεστημένος στὴν Κρήτη, ποὺ ἀνακηρύχθηκε ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες Δούκας.

Bianca : Θυγατέρα τοῦ Μάρκου.

Tito Venier : Εὐγενὴς Βενετὸς ἐγκατεστημένος στὴν Κρήτη ἀπὸ τοὺς πρωτεργάτες τῆς ἐξεγέρσεως.

Giorgio } Εὐγενεῖς Βενετοί, πιστοὶ στὴν Γαληνοτάτη.

Donato }

Zannacchio } Κρητικοὶ ἐπαναστάτες.

Mileto }

Argenide : Ἑλληνίδα, τροφὸς τῆς Bianca

Michiel : Βενετὸς Ναύαρχος.

Τὰ κύρια αὐτὰ πρόσωπα πλαισιώνονται ἀπὸ τέσσερις ὁμάδες **βουβῶν προσώπων** : α) *Εὐγενεῖς Βενετοί*, β) *Ἑλληνες*, γ) *Δαλματοὶ Στρατιῶτες* καὶ δ) *Ἰταλοὶ Στρατιῶτες*.

Ἡ τραγωδία διαιρεῖται σὲ πέντε πράξεις καὶ σαράντα ἔξη συνολικὰ σκηνές (Πράξη Α', σκηνές I - IV. Πράξη Β', σκηνές I - VIII. Πράξη Γ', σκηνές I - IX. Πράξη Δ', σκηνές I - XVIII. Πράξη Ε', σκηνές I - XI).

Περίληψη τοῦ ἔργου :

ΠΡΑΞΗ Α'. Ὁ Donato, ποὺ γύρισε στὴν Κρήτη ἀπὸ πεντάχρονο ταξίδι, πληροφορεῖται ἀπὸ τὸν Giorgio ὅτι στὸ νησὶ ξέσπασε ἐπανάσταση, ὅτι νέος Δούκας εἶναι ὁ φίλος του Marco, ποὺ ἔχει μάλιστα ὑποσχεθῆ νὰ δώσῃ σὲ γάμο τὴν κόρη του Bianca στὸν Ἑλληνα ἐπαναστάτη Mileto, ὅτι τὴν Κρήτη κυβερνοῦν οἱ Ἑλληνες καὶ ὅτι ὁ ἐπαναστάτης Zannacchio ἔφυγε γιὰ νὰ ζητήσῃ βοήθεια ἀπὸ τοὺς Γενουάτες. Ἐνῶ συζητοῦσε αὐτά, βγαίνει ἀπὸ τὸ δουικὸ μέγαρο ὁ Marco μαζί μὲ τὸν Tito καὶ Mileto. Τοὺς πλαισιώνει φρουρὰ Δαλματῶν στρατιωτῶν. Τὸν στενοχωρημένο, σχεδὸν μετανιωμένο γιὰ τὴν ἀνάμιξή του στὴν ἐπανάσταση, Marco προσπαθοῦν νὰ ἐνθαρρύνουν οἱ σύντροφοί του, ἐνῶ ὁ Donato ἀρνεῖται νὰ τὸν σεβασθῇ σὰν Δούκα. Ὁ Tito καὶ ὁ Mileto ζητοῦν νὰ συντομευθῇ ὁ γάμος τῆς Bianca ἀλλὰ ὁ Marco ἐπιμένει νὰ ἀναβληθῇ γιὰ εἰρηνικώτερη περίοδο. Ὁ Mileto καὶ ὁ Tito

διαπιστώνουν ότι τὰ φρονήματα τοῦ νέου Δούκα ἐξακολουθοῦν νὰ μένουν βενετικά, ἐλπίζουν ὅμως ὅτι θὰ ἀλλάξουν ὅταν μάθῃ ὅτι τὸ ὄνομά του ἔχει σημειωθῇ πρῶτον στὸν πίνακα τῶν προγραμμαμένων ἀπὸ τὴ Βενετία ἐπαναστατῶν.

ΠΡΑΞΗ Β'. Ἐνῶ ἡ Bianca κουβεντιάξει μὲ τὴν Argenide σχετικὰ μὲ τὴ θλίψη ποὺ δείχνει ὁ πατέρας της, μπαίνει ὁ Marco καὶ ζητάει νὰ μείνῃ μόνος μὲ τὴν κόρη του. Τῆς ἐξηγεῖ πὼς αἰτία τῆς στενοχώριας του εἶναι ποὺ δέχθηκε νὰ προδώσῃ τὴν πατρίδα του καὶ τὴν παρακαλεῖ νὰ ξεχάσῃ τὴ μνηστεία της μὲ τὸν Mileto. Ὁ Giorgio εἰδοποιεῖ τὸν Marco γιὰ τὴν ἀφιξὴ τοῦ βενετικοῦ στόλου καὶ ὅτι ἐπικεφαλῆς τῶν βενετικῶν δυνάμεων εἶναι ὁ Domenico Michiel καὶ ὁ Lucchino dal Verme. Ὁ Tito ἀναγγέλλει ὅτι οἱ ἐπαναστάτες βιάζονται νὰ ἀντιμετωπίσουν τοὺς Βενετοὺς καὶ ὅτι καταφθάνει ὁ Zannacchio μὲ ἐνισχύσεις ἀπὸ τὴ Γένουα. Ὁ Marco δίνει ἐντολὴ στὸν Giorgio νὰ συγκαλέσῃ τὸ Μέγα Συμβούλιο. Ἐνῶ ὁ Tito προτρέπει τὸν Marco νὰ φανῇ γενναῖος, ὁ Marco τὸν στέλνει νὰ τοῦ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν εἴδηση γιὰ τὸν ἐρχομὸ τοῦ Zannacchio. Ὁ Marco ἀνησυχεῖ γιὰ τὴν τύχη τῆ δικῆς του καὶ τῆς κόρης του.

ΠΡΑΞΗ Γ'. Ὁ Tito καὶ ὁ Mileto ἀποφασίζουν τὴ θανάτωση τοῦ Marco ἐπεὶδὴ θεωροῦν τὴ στάση του ἐπικίνδυνη. Ἐνῶ ὁ Mileto, παρὰ τοὺς σχετικούς του δισταγμούς, ἔχει ἀποφασίσει νὰ σκοτώσῃ ὁ ἴδιος τὸν Marco προσπαθεῖ νὰ πείσῃ τὴ Bianca, ποὺ τὸν ἀποφεύγει, γιὰ τὴν ἀγάπη του καὶ τῆς ὑπόσχεται πίστη στὸν πατέρα της. Ἡ Argenide συμβουλεύει τὴ Bianca νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνη στὰ λόγια τοῦ Mileto καὶ στὴν ἀνάγκη νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ ἐγκαταλείποντας τὸν πατέρα της. Ὁ Donato ἐξομολογεῖται στὴ Bianca ὅτι ἔτρεφε ἐλπίδες γι' αὐτή, ἀλλὰ ἡ Bianca ἐπιτιμώντας τὸν γιὰ τὰ σκληρὰ λόγια κατὰ τοῦ Marco καὶ τοῦ Mileto τοῦ ἐπιβεβαιώνει τὸν ἔρωτά της γιὰ τὸν μνηστήρα της. Ἀφοῦ ὁ Donato μονολογῇ γιὰ τὴν ὁμορφιά καὶ τὴν ἀγνότητα τῆς Bianca συνομιλεῖ μὲ τὸν Giorgio γι' αὐτὴ καὶ γιὰ τὴ μεταστροφή τοῦ πατέρα της. Ὁ Zannacchio ἀναφέρει στὸν Marco τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἀποστολὴ του στὴ Γένουα καὶ τὴν ἀπὸ μέρους του ἀπόρριψη τῶν παραλόγων ἀξιώσεων τῶν Γενουατῶν. Ὁ Marco προτείνει νὰ ζητήσῃ ἀπὸ τὸν Michiel ἀμνηστεία γιὰ λογαριασμὸ ὅλων τῶν ἐπαναστατῶν, ἐνῶ ὁ Tito παρακινεῖ τοὺς Κρητικούς νὰ μὴ λυγίσουν γιὰτὶ οἱ Βενετοὶ δὲν πρόκειται νὰ συγκινηθοῦν. Ὁ Mileto ἀποφασίζει νὰ μιλήσῃ στὸ Μεγάλο Συμβούλιο. Γιὰ τὶς ἀντιδράσεις τοῦ Marco ὁ Tito τὸν ἀποκαλεῖ προδότη καὶ ὅμοια ὁ Marco τὸν Tito, ποὺ διακηρύττει τὸ μῖσος του γιὰ τὴν Βενετία. Ὁ Giorgio καὶ ὁ Donato ὑπόσχονται συμπαράσταση στὸν Marco ποὺ ἐλπίζει νὰ συγχωρηθῇ ἀπὸ τὴ Βενετία.

ΠΡΑΞΗ Δ'. Ὁ Tito ἔχοντας ἀναλάβει ὁ ἴδιος τὸ δουκικὸ ἀξίωμα δηλώνει στοὺς ἐπαναστάτες ὅτι θὰ ἀγωνισθῇ γιὰ τὴ νίκη. Ὁ Tito καὶ ὁ Mileto συζητοῦν γιὰ τὸν φόνο τοῦ Marco καὶ εὐχονται τὴν ἴδια τύχη γιὰ τὸν Giorgio, τὸν Donato καὶ τοὺς ἄλλους φίλους τῶν Βενετῶν, ἐνῶ ὁ Zannacchio ἀπορεῖ γιὰ τὴν ἀπόφαση τοῦ Mileto νὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα τῆς Bianca. Ὁ Mileto παρακαλεῖ τὸν Tito νὰ τοῦ ἔχῃ ἐμπιστοσύνη καὶ ὁ Tito στέλνει ἀντικαταστάτη του στὰ τεῖχη τὸν Zannacchio. Ἐνῶ ὁ Marco ἀποκαλεῖ τοὺς ἐπαναστάτες «ἐχθρούς» τῆς Κρήτης, ὁ Tito τὸν πληροφορεῖ ὅτι τὸ Συμβούλιο τὸν ἀντικατέστησε μὲ ἄλλο πρόσωπο στὴ θέση τοῦ ἀρχηγοῦ, ὅτι θὰ παραμείνῃ Δούκας, ἀλλὰ οἱ φρουροὶ του θὰ ἀντικατασταθοῦν μὲ Ἕλληνες, καὶ ὅτι ὁ στρατὸς θὰ διοικῆται ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν Tito. Ὁ Mileto ἐξακολουθεῖ νὰ ὑποκρίνεται πίστη στὸν Marco ποὺ ὅμως ἀρνεῖται νὰ συγκατατεθῇ

στο γάμο του Mileto με την κόρη του. 'Η Bianca δέχεται να άρνηθῇ τὸν ἔρωτά της, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ πιστέψῃ τὸν Mileto γιὰ δολοφόνου καὶ προσπαθεῖ νὰ παρηγορήσῃ τὸν πατέρα της ποὺ προαισθάνεται τὴ δολοφονία του. 'Ο Giorgio καὶ ὁ Donato καλοῦν τὸν Marco νὰ πάρῃ τὴν ἀρχηγία τῶν πιστῶν στὴ Βενετία καὶ νὰ χτυπήσουν τοὺς ἐπαναστάτες ἀπὸ τὰ νῶτα. 'Ο Marco χαρούμενος ὑποβάλλει στὴ Bianca τὴν ἰδέα τοῦ γάμου της με τὸν Donato, ποὺ ἐκδηλώνει τοὺς φόβους του μαθαίνοντας πῶς ὁ Marco φρουρεῖται ἀπὸ Ἕλληνες. 'Η Bianca ἀρχίζει νὰ πείθεται γιὰ τὴν προδοσία τοῦ Mileto καὶ ἀποσύρεται με τὴν Argenide νὰ προσευχθῇ. 'Ο Mileto πηγαίνει νὰ συναντήσῃ τὸν Marco καὶ διατάζει τοὺς φρουροὺς νὰ ἐμποδίσουν τὸν Donato ποὺ ἐπιχειρεῖ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ. Ἐνῶ ὁ Giorgio ἀναγγέλλει στὸν Donato τὴν ἀφιξὴ τοῦ Lucchino dal Verme παρουσιάζεται ὁ Mileto κρατώντας αἱματωμένο ἐγχειρίδιου καὶ ἀναγγέλλει τὸν φόνο τοῦ Marco. 'Ο Donato δείχνει τὸν Mileto στὴν Bianca καὶ καλεῖ τοὺς φίλους νὰ ἐκδικηθοῦν. 'Ο Tito ἀνακοινώνει στὸν Mileto τὶς πρῶτες νῆκες τῶν ἐπαναστατῶν.

ΠΡΑΞΗ Ε'. 'Ο Mileto ἀναγγέλλει πῶς ὁ Giorgio καὶ ὁ Donato χτύπησαν τοὺς ἐπαναστάτες στὰ νῶτα καὶ ἀποφασίζει νὰ πάρῃ τὴ Bianca σὲ ἀσφαλέστερο μέρος καὶ νὰ φύγῃ σὲ περίπτωσιν ποὺ νικήσουν οἱ Βενετοί. 'Η Argenide τὸν πληροφορεῖ γιὰ τὸν θρῆνον τῆς Bianca πάνω στὸ σῶμα τοῦ ἐτοιμοθάνατου πατέρα της. 'Ο Mileto ἐπιχειρεῖ νὰ πείσῃ τὴν Bianca πῶς ὁ πατέρας της τιμωρήθηκε δίκαια γιὰ τὴν προδοσία του καὶ με τὴ βοήθεια τῆς Argedine τὴν παίρνει νὰ φύγουν παρὰ τὶς διαμαρτυρίες της. 'Η Bianca καλεῖ σὲ βοήθεια τὸν Donato ποὺ αἰσθάνεται διχασμένος ἀνάμεσα στὸ καθῆκον νὰ πολεμήσῃ γιὰ τὴ Βενετία καὶ στὸ χρέος νὰ ἀγωνισθῇ γιὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς Bianca. 'Ο Giorgio ἀναγγέλλει τὴν ἡττὰ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὴ σύλληψιν τοῦ Mileto. Μπροστὰ στοὺς δέσμιους ἐπαναστάτες ὁ Domenico Michiel δηλώνει, πῶς ὅσοι, ταπεινωμένοι, ζητήσουν συγγνώμην, θὰ τοὺς δοθῇ. 'Ο Donato εἰδοποιεῖ τὸν Michiel ὅτι τὸν καλεῖ ὁ ἐτοιμοθάνατος Marco, ποὺ τοῦ ἐξομολογεῖται τὴ μετάνοιά του καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ φροντίσῃ γιὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ ὀνόματός του. 'Ο Michiel τὸν διαβεβαιώνει ὅτι τὸ ὄνομά του θὰ σβυσθῇ ἀπὸ τὸν πίνακα τῶν ἐπαναστατῶν. Χαρούμενος ὁ Marco θέλει νὰ ἐνώσῃ τὰ χέρια τῆς κόρης του καὶ τοῦ Donato. Ἐνῶ ὁ Tito ἐξακολουθεῖ τὴν ἀντίστασιν συλλαμβάνεται. 'Ο Marco πεθαίνει. 'Ο Michiel ἀποφασίζει νὰ κηδευσθῇ ὁ Marco καὶ ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες ὅσοι εἶναι Ἕλληνες νὰ ἐκτελεσθοῦν, ὅσοι εἶναι Βενετοὶ νὰ μεταφερθοῦν στὴ Βενετία γιὰ νὰ τιμωρηθοῦν. Φιλοσοφεῖ γιὰ τὴ φθοροποιὸ ἐπίδρασιν τῆς ἀργίας ποὺ ὀδηγεῖ στὴν ὑπερηφάνεια καὶ στὴν καταστροφὴ.

*
* *

Ὅπως εἶναι φανερό, ὁ ποιητὴς ἀπαθανάτιζει στὸ ἔργο του πρόσωπα καὶ καταστάσεις τῶν δραματικῶν γεγονότων ποὺ τοῦ ἔδωσαν τὴν ἔμπνευσιν καὶ τὸ ὕλικό γιὰ τὴ σύνθεσιν τῆς τραγωδίας. 'Ο Μάρκος Gradenigo, ὁ Τίτος Venier, ὁ Δομήνικος Michiel, ἀποτελοῦν πρόσωπα ὑπαρκτά, ἱστορικά, τοὺς πρωταγωνιστὰς τῶν γεγονότων, καὶ ὁ ποιητὴς δὲν διστάζει νὰ τὰ ἐπαναφέρῃ με τὰ πραγματικά τους ὀνόματα. Ἀλλὰ καὶ τὰ πρόσωπα τῶν δύο Κρητικῶν ἐπαναστατῶν, τοῦ Zannacchio καὶ τοῦ Mileto δὲν εἶναι εὐρήματα τῆς ποιητικῆς φαντασίας. 'Ο πρῶτος εἶναι

ἀσφαλῶς ὁ Τζαννάκης Ρίτζος ἢ Rizzi, ὅπως ἀλλιῶς ἀναφέρεται, ποὺ εἶχε ἀναλάβει τὴν ἀποστολὴ στὴ Γένουα¹⁵. Ὁ δεῦτερος ταυτίζεται πρὸς τὸν Ἑλληνα ἐπαναστάτη μοναχὸ Μελέτιο, ποὺ τὴ δράση του διαφωτίζει τὸ χρονικὸ τοῦ Λαυρέντιου De Monacis¹⁶. Ὁ Μελέτιος ἀφοῦ ξεσήκωσε κι ἄλλους Ἑλληνες μοναχοὺς καὶ λαϊκοὺς ἔβαλε σ' ἐφαρμογὴ σχέδιο ἐξοντώσεως τῶν Λατίνων τῆς ὑπαίθρου. Ἀνάμεσα στὰ θύματά του ἦταν καὶ ὁ εὐγενὴς Ἀνδρέας Corner ποὺ τοῦ εἶχε παράσχει φιλοξενία. Ὁ Μελέτιος θανατώθηκε τελικὰ ἀπὸ τοὺς Λατίνους τοῦ Χάνδακα.

Γενικὰ δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση ὅτι στὸ ἔργο ἀκολουθεῖται πιστὰ ἡ πορεία τῶν ἱστορικῶν γεγονότων. Τὴν ἐντύπωση αὐτὴ ἐνισχύουν πολλὲς ἱστορικὲς λεπτομέρειες ποὺ ἐντάσσονται ὀργανικὰ στὴν ὑπόθεση τῆς τραγωδίας. Σημειώνονται παρακάτω μερικὰ σημεῖα ἄξια προσοχῆς ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴ, χωρὶς βέβαια ἡ παράθεσή τους νὰ ἀποτελῇ πρόθεση ἱστορικοῦ σχολιασμοῦ τοῦ ἔργου.

Στὴν πρώτη πράξη γίνεται λόγος γιὰ πίνακα προγραφῶν ποὺ ἔχει στὰ χέρια του ὁ Tito, ὅπου πρῶτο ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ Μάρκου Gradenigo. Καὶ εἶναι ἀπὸ τὴν παράδοση γνωστὸ ὅτι Ἑλληνας φίλος τοῦ Τίτου Venier, ὁ Παῦλος Βασιλείου, τοῦ ἔστειλε κρυφὰ ἀπὸ τὴ Βενετία τὸν πίνακα μὲ τὰ ὀνόματα τῶν προγραμμένων¹⁷. Ἀνάμεσά τους ὑπῆρχαν τὰ ὀνόματα τοῦ Μάρκου Gradenigo, τοῦ Τίτου Venier, τοῦ Τζαννάκη Ρίτζου¹⁸.

Ἐνδιαφέρον στοιχεῖο ἀποτελεῖ καὶ ἡ κατ' ἐπανάληψη ἀναφορὰ στὴ δολοφονία ἐνὸς Καλλέργη (Πράξη Α', Σκηνὴ I καὶ IV). Ὁ Mileto μάλιστα προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσῃ τὸν ἐπικείμενο φόνου τοῦ Μάρκου

15. L. De Monacis, ὁ.π., σελ. 181. Πρβλ. Στ. Ξανθουδίδου, ὁ.π., σελ. 94.

16. Ὁ.π., σσ. 179 - 180. Πρβλ. J. Jegerlehner, ὁ.π., σελ. 91.— Στ. Ξανθουδίδου, ὁ.π., σσ. 93 - 94.

17. L. De Monacis, ὁ.π., σσ. 178 - 179. Ὁ συντάκτης τοῦ χρονικοῦ δηλώνει ὅτι ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ τὴν παράδοση: «Tradunt Candidenses, quod quidam Paulus Basilio scripsit de Venetiis Tito Venerio nomina omnium proscriptorum, quae secretissima esse debuerant, et haec Titus fingens etiam alios esse proscriptos caeteris nota fecit, unde illi

desperata venia satagebant totis conatibus per scelus, et nefas arcere Venetos a Dominatione Cretae». Σύμφωνα μὲ τὸ χωρίο αὐτό, ὁ Τίτος Venier προσποιήθηκε ὅτι στὸν πίνακα ὑπῆρχαν καὶ τὰ ὀνόματα ἄλλων ἐπαναστατῶν, ποὺ φανέρωναν τυχόν συμπτώματα μεταστροφῆς, γιὰ νὰ τοὺς ἐξαναγκάσῃ νὰ μείνουν πιστοὶ στὴν ἐπανάσταση. Πρβλ. Στ. Ξανθουδίδου, ὁ.π., σελ. 93.

18. Πλήρη εἰκόνα μὲ τὰ ὀνόματα τῶν προγραμμένων βλέπε στὰ ἔργα: Fl. Cornetii, *Creta Sarca*, ὁ.π., σελ. 331 καὶ J. Jegerlehner, ὁ.π., σελ. 89.

σάν εκδίκηση τῆς δολοφονίας αὐτῆς (Πράξη Γ', Σκηνὴ II). Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸν Λέοντα Καλλέργη, ἀρχηγὸ τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος τοῦ 1341, ποὺ οἱ Ἀρχές, ἀφοῦ μὲ δόλο τὸν αἰχμαλώτισαν, τὸν ἐθανάτωσαν μὲ πνιγμό¹⁹.

Ἱστορικὸ στοιχεῖο ἀποτελεῖ καὶ ἡ καθιέρωση τοῦ ὀρθοδόξου δόγμα-
τος σάν ἐπίσημου δόγματος τῆς ἐπαναστατημένης Κρήτης²⁰, πρᾶγμα
ποὺ ἰδιαίτερα τονίζεται ἀπὸ τὸν ποιητὴ.

Τέλος ἡ εὐχὴ νὰ θανατωθοῦν ὅσοι μένουν πιστοὶ στὴ Βενετία, ποὺ
διατυπώνεται ἀπὸ τὸν Tito (Πράξη Γ', Σκηνὴ III καὶ Πράξη Δ', Σκη-
νὴ II), δὲν φαίνεται ἄσχετη μὲ τὸ μαρτυρούμενο σχέδιο σφαγῆς τῶν Λα-
τίνων τοῦ Χάνδακα²¹, ἐνῶ οἱ μορφές τῶν Giorgio καὶ Donato ἐκπρο-
σωπεύουν τὴ μερίδα τῶν πιστῶν στὴ Βενετία, ποὺ συνεργάσθησαν μὲ
τὰ βενετικὰ στρατεύματα.

Ὅμως, παρ' ὅλο ποὺ τὸ ἔργο διανθίζεται μὲ πολλὲς ἱστορικὲς λε-
πτομέρειες, δὲν πρέπει νὰ νομισθῇ ὅτι ἀποτελεῖ ἔμμετρη ποιητικὴ ἀπό-
δοση τῆς ἱστορίας τοῦ κινήματος. Παράλληλα μὲ τὰ μαρτυρημένα ἱστο-
ρικὰ στοιχεῖα σημειώνονται καὶ ἱστορικὲς ἀνακρίβειες, ποὺ ἀποτελοῦν
μάλιστα βασικὰ στοιχεῖα τῆς ὑποθέσεως.

Ἡ σημαντικώτερη ἀπὸ τίς ἀνακρίβειες αὐτὲς ἀναφέρεται στὸ πρό-
σωπο τοῦ Μάρκου Gradenigo. Ὁ ποιητὴς τὸν παρουσιάζει, μετανωιω-
μένο ἤδη γιὰ τὴν ἀνάμιξή του στὸ κίνημα (Πράξη Α', Σκηνὴ I κ.έ.),
νὰ ἀποκαλῇ τοὺς ἐπαναστάτες «ἐχθροὺς» τῆς Κρήτης (Πράξη Δ',
Σκηνὴ IV), νὰ ἀποδέχεται μὲ εὐχαρίστηση τίς προτάσεις τῶν ἀντιφρο-
νούντων γιὰ συνεργασία κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν (Πράξη Δ', Σκηνὴ VIII)
νὰ δολοφονῇται ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες σάν ἐπικίνδυνος ἐχθρὸς τοῦ κι-
νήματος (Πράξη Δ', Σκηνὴ XV) νὰ ἱκετεύη, ἐτοιμοθάνατος, τὸν Mi-

19. Σχετικὰ μὲ τὸ κίνημα αὐτὸ (ἐπα-
νάσταση Λέοντα Καλλέργη καὶ Ψαρο-
μηλίγγων, 1341 - 1347), βλ. Στ. Ξαν-
θοῦδιδου, ὁ. π., σελ. 76 κ.έ. Ἀξίζει
νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ ἐπανάσταση τοῦ 1341
ἐνέπνευσε στὸν Ἑλληνα δραματουργὸ
Σ. Ν. Βασιλειάδην τὴ σύνθεση τῆς τρα-
γωδίας *Καλλέργαι*, ποὺ παρουσιά-
σθηκε ἀπὸ σκηνῆς τὸν Φεβρουάριο τοῦ
1868 καὶ ἐκδόθηκε τὸν ἐπόμενον χρόνον
μαζὶ μὲ τὸ ἐπίσης δικό του θεατρικὸ
ἔργο *Λουκᾶς Νοταρᾶς*: Σ.Ν. Βασιλει-
άδης, *Οἱ Καλλέργαι, Λουκᾶς Νοταρᾶς,*
Δραματικὰ Δοκίμια, Ἐν Ἀθήναις 1869.

20. Βλ. Fl. Cornelii, *Creta Sacra*
ὁ. π., σσ. 88 - 89.

21. Πρόκειται γιὰ τὸ σχέδιο ποὺ συν-
έλαβε ὁ προσήλυτος στὸ ὀρθόδοξο δόγμα
Βενετὸς ἐπαναστάτης Λεονάρδος Gra-
denigo καὶ ποὺ θέλησε νὰ ὑλοποιήσῃ
σὲ συνεργασία μὲ τὸν μοναχὸ Μελέτιο,
σύμφωνα μὲ σχετικὴ πληροφορία τοῦ
L. De Monacis, ὁ. π., σελ. 179: «Leo-
nardus vero Gradenigo, qui apostata-
verat a fide Catholica, privato con-
silio traxit ad immane facinus, scili-
cet interficiendi Latinos...». Πρβλ.
Στ. Ξανθοῦδιδου, ὁ. π., σελ. 93.

chiel, νά ενδιαφερθῇ γιά τήν ἀποκατάσταση τοῦ ὀνόματός του (Πράξη Ε', Σκηνή Χ) καί τέλος νά τόν τιμοῦν, νεκρό, σάν πιστό τῆς Βενετίας ὑπῆκοο (Πράξη Ε', Σκηνή ΧΙ). Στήν πραγματικότητα ὁ Δούκας τῆς ἐπαναστατημένης Κρήτης ἐκτελέσθηκε, ὅπως ἔχει ἀναφερθῇ παραπάνω, μέ διαταγή τοῦ Michiel, ὅταν ὁ Χάνδακας ἔπεσε στά χέρια τῶν Βενετῶν.

Ἔτσι ὁλόκληρο τὸ ἔργο παρέχει τήν ἐντύπωση ὅτι ἔχει γραφῇ μέ μοναδικό σκοπὸ τήν ἀποκατάσταση τῆς προσωπικότητας τοῦ Μάρκου Gradenigo. Ὅπωςδῆποτε γίνεται, θεληματικά ἢ ἀθέλητα, μιὰ διπλῇ σύγχυση. Ἀπὸ τῇ μιᾷ μεριά συγχέονται τὰ πρόσωπα τοῦ Δούκα τῆς Κρήτης καί τοῦ ὁμωνύμου μέ αὐτὸν Μάρκου Gradenigo, τοῦ ἐπονομαζόμενου Spiritello, ποὺ δολοφονήθηκε ἀπὸ τοὺς ἐπαναστάτες γιά τήν ἀντίδρασή του στὸ ζήτημα τῆς ἀποστολῆς πρεσβείας στὴ Γένουα²², ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ταυτίζεται λανθασμένα τὸ πρόσωπο τοῦ Μάρκου Gradenigo μέ τὸν δολοφονημένο ἀπὸ τὸν Ἑλληνα καλόγερο Μελέτιο (Mileto) Ἀνδρέα Corner.

Ὅμοια ὄχι σύμφωνα μέ τήν ἱστορικὴ πραγματικότητα εἶναι καί τὰ σχετικὰ μέ τήν ἀποστολὴ τοῦ Τζαννάκη Ρίτζου στὴ Γένουα. Στὸ ἔργο ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀποστολῆς ἐπιστρέφει στὸν Χάνδακα καί ἀναφέρει στὸν Μάρκο τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἐγχειρήματος καί ἔπειτα παίρνει μέρος στὴν ἄμυνα τοῦ Χάνδακα, σταλμένος στὰ τεῖχη ἀπὸ τὸν Τίτο Venier. Στὴν πραγματικότητα ὁ Τζαννάκης Ρίτζος ἐφθάσε στὴν Κρήτη ὅταν ὁ Χάνδακας εἶχε ἤδη παραδοθῇ στὶς δυνάμεις τῶν Βενετῶν²³.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω εἶναι φανερό πὼς ὁ ποιητὴς δὲν χρησιμοποιεῖ τὸ ἱστορικὸ ὕλικό παρα ὅσον ἀφετηρία καί πλαισίωση τοῦ μύθου τῆς τραγωδίας καί, παραβαίνοντας τήν ἀπόλυτὴ ἱστορικὴ ἀλήθεια, ἐπιζητεῖ νά αἰτιολογήσῃ θέσεις πολιτικῆς, μέ ἀπώτερο σκοπὸ τὴν πολιτικὴ - ἐθνικὴ συγκίνηση τῶν θεατῶν.

* *

Ὅπως ἔχει ἤδη λεχθῇ, τὸ ἔργο παρουσιάσθηκε στὴ Βενετία, τὸν

22. L. De Monacis, ὁ. π., σσ. 180-181. Πρβλ. J. Jegerlehner, ὁ. π., σελ. 92.— Στ. Ξανθοῦδίδου, ὁ. π., σελ. 94.

23. Κατὰ τὴν ἀφήγηση τοῦ L. De Monacis, ὁ. π., σελ. 184, ἐνῶ τὰ περισσότερα μέλη τῆς ἀποστολῆς, ὅταν ἔμαθαν γιά τὴν παράδοση τοῦ Χάνδακα, ἐνώθηκαν μέ τίς δυνάμεις τοῦ Ἰωάννη

Καλλέργη, ὁ Τζαννάκης Ρίτζος, ὁ Λεονάρδος Gradenigo καί ὁ Baiardo Gradenigo κατέφυγαν στὸ Γαῖδουρο-νῆσι· ἐκεῖ τοὺς συνέλαβαν οἱ Βενετοὶ καί τοὺς μετέφεραν στὸν Χάνδακα, ὅπου καί ἐκτελέσθηκαν. Πρβλ. J. Jegerlehner, ὁ. π., σελ. 93.— Στ. Ξανθοῦδίδου, ὁ. π., σελ. 94.

Ἰανουάριο τοῦ 1785, ἀλλὰ δὲν ἔχουν ἄμεσα παραδοθῇ οἱ ἡμερομηνίες τῶν παραστάσεων. Κύριο στοιχεῖο γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν ἡμερομηνιῶν αὐτῶν ἀποτελεῖ ἡ ἡμερομηνία ποὺ φέρνει ἡ Ἑλληνικὴ προσφυγὴ: *L(aus) D(eo) 15 Genn(ar)o 1784 M(ore) V(eneto)*. (=15 Ἰανουαρίου 1785). Ἡ ἀπόφαση τοῦ Συμβουλίου τῶν Δέκα γιὰ τὴν παύση τῶν παραστάσεων θὰ πρέπει νὰ εἶχε ἐκδοθῇ τὴν ἴδια ἢ τὸ πολὺ τὴν ἐπομένη ἡμέρα. Ἐπομένως ἡ τελευταία παράσταση θὰ εἶχε πραγματοποιηθῇ στὶς 14 ἢ 15 Ἰανουαρίου, ἀφοῦ τὴν ἡμέρα τῆς κοινοποιήσεως τῆς ἀποφάσεως δὲν θὰ ἦταν δυνατὸ νὰ δοθῇ πλέον ἄλλη παράσταση τοῦ ἔργου. Μὲ βάση τὸ στοιχεῖο αὐτὸ εἶναι δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τῶν ἡμερομηνιῶν τῶν προηγούμενων παραστάσεων, ἀρκεῖ νὰ εἶναι γνωστὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν παραστάσεων τοῦ ἔργου. Σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτὸ τὸ κείμενο τῆς Ἑλληνικῆς προσφυγῆς δὲν παρέχει καμμιά συγκεκριμένη πληροφορία. Ἀναφέρεται ἀπλῶς: *Viene da alcune sere recitata nel Teatro di San Gio(vanni) Grisostomo una composizione intitolata i Coloni di Candia* καὶ προστίθεται *Ascolta questa rappresentazione da parecchie sere un corpo numeroso di gente...* Βέβαια οἱ λέξεις «alcune» καὶ «parecchie» περιορίζουν κάπως τὰ χρονικὰ ὅρια ἀλλὰ δὲν ἀποτελοῦν ἐνδείξεις σαφεῖς. Σαφέστερη εἶναι ἡ πληροφορία ποὺ ἀντλεῖται ἀπὸ τὸν κώδικα Cicogna 244 τοῦ Μουσείου Correr τῆς Βενετίας, ὅπου περιέχεται καὶ τὸ κείμενο τοῦ ἔργου. Ἡ ἐπικεφαλίδα τῆς τραγωδίας (σελ. 1), ποὺ ἀποτελεῖ οὐσιαστικὰ βραχὺ χρονικὸ τοῦ ζητήματος, κάνει λόγο γιὰ τρεῖς συνολικὰ παραστάσεις:

Li Coloni di Candia

Tragedia

Rappresentata nel Teatro di San Giovan(ni)

Grisostomo e sospesa dopo la

terza recita per ordine degl'

Ecc(ellentissi)mi Capi dell' Ecc(els)o Cons(igli)o

di Xci, e ciò segul per

aver li Greci fatta

istanza acciò

sia suspesa

l'anno

1784 24

24. «Οἱ Ἀποικοὶ τῆς Κρήτης / Τραγωδία / ποὺ παρουσιάσθηκε στὸ Θέατρο τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου / τοῦ Χρυσοστόμου

καὶ διακόπηκε μετὰ τὴν / τρίτη παράσταση μὲ διαταγὴ τῶν / Ἐξοχωτάτων Κεφαλῶν τοῦ Ἐξόχου Συμβουλίου / τῶν

Ἐάν δοθῇ πίστη στὴν ἀκρίβεια τῆς πληροφορίας αὐτῆς²⁵, τότε θὰ πρέπει οἱ παραστάσεις τοῦ ἔργου νὰ δόθηκαν τὰ βράδια τῆς 12, 13 καὶ 14 ἢ τῆς 13, 14 καὶ 15 Ἰανουαρίου 1785.

* *

Ἡ ἀπόφαση τῶν Βενετικῶν Ἀρχῶν νὰ διακοποῦν οἱ παραστάσεις καὶ νὰ μὴν ἐπιτραπῇ ἡ ἐκδοσις τοῦ ἔργου ἰσοδυναμοῦσε μὲ ἐνταφιασμὸ τῆς Πινδεμοντικῆς τραγωδίας. Ὅπως ὅμως θὰ φανῇ ἀπὸ ὅσα ἀκολουθοῦν, δὲν πρόκειται γιὰ ὀριστικὴ δύση ἀλλὰ γιὰ προσωρινὴ ἐκλειψὴ τοῦ ἔργου ἀπὸ τὸν ὀρίζοντα τῶν ἰταλικῶν γραμμάτων. Ἡ ἐπανεμφάνισή του δὲν ὀφείλεται σὲ μεταστροφή τῆς κυβερνητικῆς διαθέσεως, ἀλλὰ συνδέεται μὲ τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνα, ποὺ μετέβαλαν ριζικὰ καὶ ἀμετάκλητα τὴν πολιτικὴν κατάστασις στὴν Ἀνω Ἰταλία.

Παρ' ὅλο ποὺ μετὰ τὴν ἀπαγόρευσις τῶν παραστάσεων τὸ ἔργο παύει νὰ ἀπασχολῇ τὸ εὐρὺ κοινό, φαίνεται ὅτι ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι, τόσο σὰν ἔργο θεατρικὸ ὅσο καὶ σὰν θέμα πολιτικόν, ἀντικείμενο ἐνδιαφέροντος μέρους λογίων Βενετῶν. Δικαιολογοῦνται ἔτσι τὰ διάφορα ἀντίγραφα τοῦ κειμένου τῆς τραγωδίας καὶ τῆς Ἑλληνικῆς προσφυγῆς, καθὼς καὶ τὰ ποικίλα σχόλια, ποὺ ἀπαντῶνται σὲ κώδικες τῶν ἀρχῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνα²⁶.

Μὲ τὴν πτώση τῆς Βενετικῆς Πολιτείας (1797) καὶ τὴν κατάργησις τῶν διαταγμάτων τῆς δημιουργοῦνται οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἐπανεμφάνισις τοῦ ἔργου. Ἀκολούθησαν πέντε ἐκδόσεις· τρεῖς αὐτοτελεῖς καὶ δύο στὰ πλαίσια τῶν ἐκδόσεων τῶν θεατρικῶν ἀπάντων τοῦ Ἰωάννη Pindemonte :

1. *Colonj di Candia, Tragedia di Giovanni Pindemonte, Veronese. Edizione Prima. Filadelfia [=Verona] 1801.*

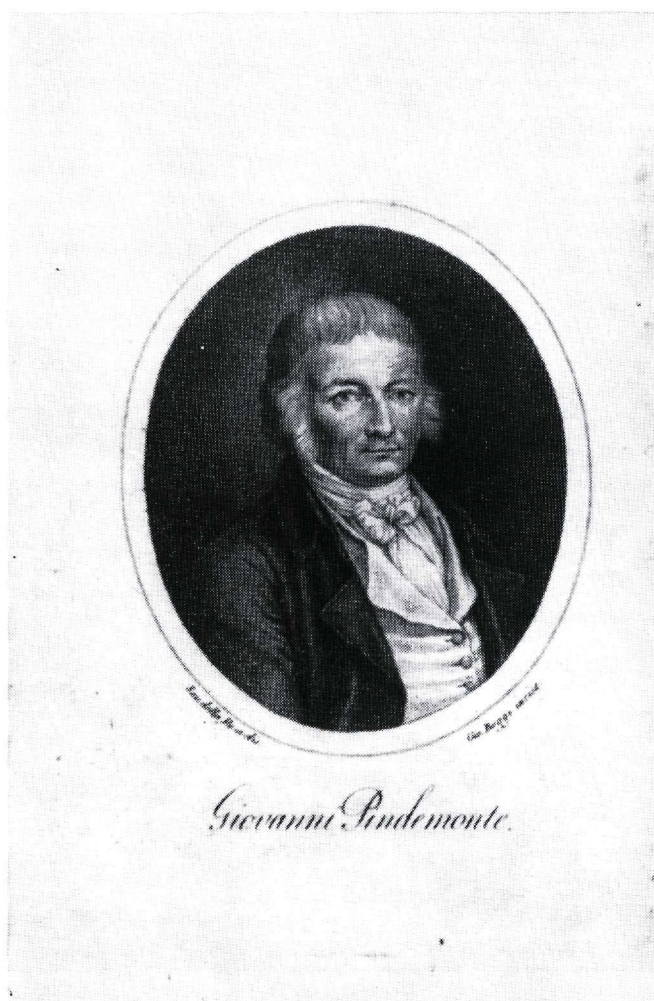
Ἐξχωριστὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζει τὸ ἀντίτυπο τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης τῆς Βενετίας (Dramm. 1493, Miscellanea Teatrale,

Δέκα, καὶ αὐτὸ συνέβη ἐπειδὴ/εἶχαν κάνει οἱ Ἕλληνες/ἐνστασις γιὰ νὰ/διακοπῇ/ τὸ ἔτος/ 1784».

25. Ἀντίθετα ἀναφέρονται πέντε βραδιᾶς παραστάσεων καὶ ταραχῶν ἀπὸ Guido Mazzoni, *In Biblioteca*, σελ. 34 καὶ Pompeo Molmenti, ὁ. π., σελ. 274.

26. Σημειῶνῶ ἐνδεικτικὰ τρεῖς κώδικες τοῦ Μουσείου Correr Βενετίας:
α. *Mss. Cicogna* 244 (πρῶν ν^ο 532, *Mss. VI*, ν^ο 64),

β. *Mss. Cicogna* 1439, *Miscellanea di varie scritture manoscritte etc.*,
γ. *Mss. Cicogna* 3543, δίφυλλο ἀριθ. 9.

Εικ. 1. Προσωπογραφία τοῦ ποιητῆ (ἀπὸ τὸν πρῶτο τόμο τῶν
Componimenti Teatrali, Μιλάνο 1804)

I COLONI DI CANDIA

TRAGEDIA

DI

GIOVANNI PINDEMONTE.

IN VENEZIA
L'ANNO 1807.
PRESSO ANTONIO ROSA
con regia permissione.

Εικ. 4. 'Η προμετωπίδα τῆς βενετικῆς ἐκδόσεως 1807

I COLONI DI CANDIA

TRAGEDIA

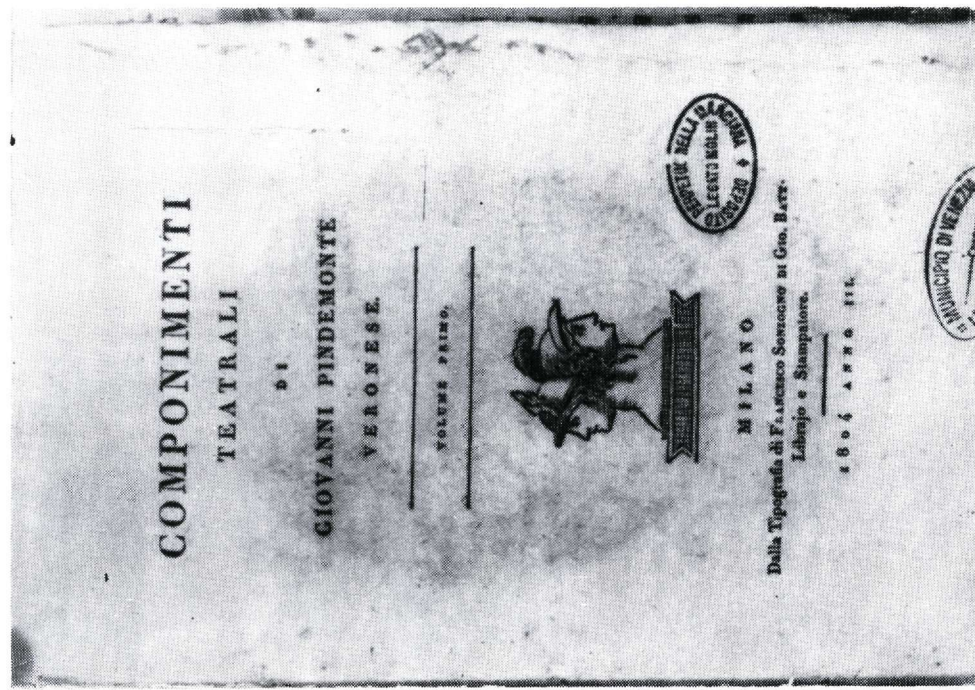
DEL MARCHESE

GIOVANNI PINDEMONTE

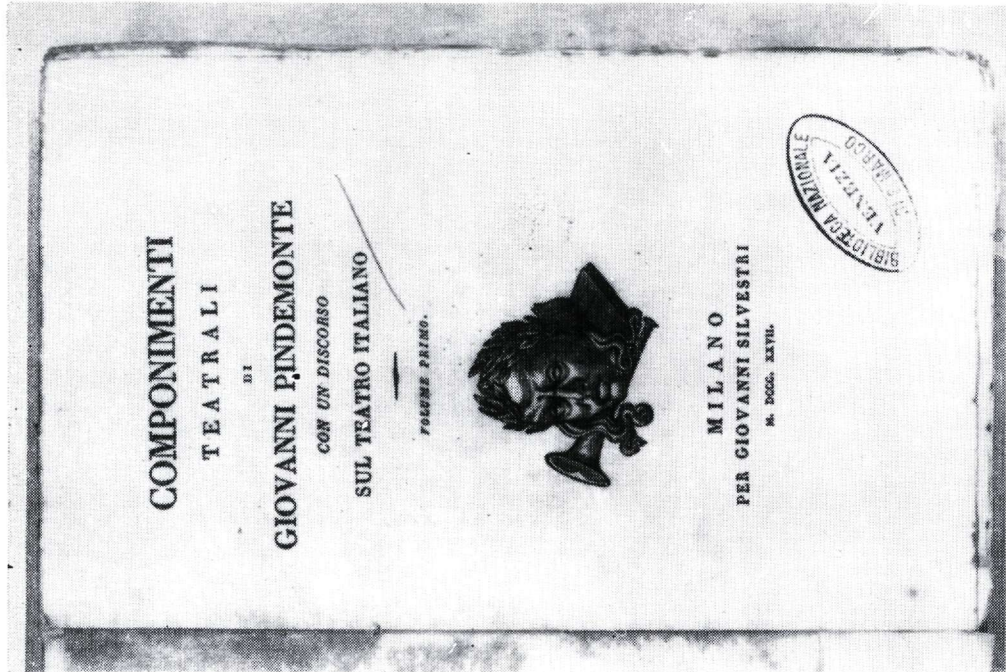

VENEZIA 1831
PRESSO GIORGIO MARIA VEDOA
—
Tipogr. Molinari.

Εικ. 5. 'Η προμετωπίδα τῆς βενετικῆς ἐκδόσεως 1831

Εἰκ. 6. Ἡ προμετωπίδα τοῦ πρώτου τόμου τῶν Componenti Teatrali (Μιλάνο 1804)

Εἰκ. 7. Ἡ προμετωπίδα τοῦ πρώτου τόμου τῶν Componenti Teatrali Μιλάνο (1827)

ἀριθ. 7) γιά τή χειρόγραφη σημείωση πού ὑπάρχει στήν τελευταία του σελίδα :

Motivo

24. Giugno 1807. Polizia Generale Venezia.

Considerando che la Tragedia presente è notissima colle stampe; ch' è compresa nella edizione delle opere Pindemonte stampata a Milano; che non ha allusione, né porta ingiuria a nessuno; ma che è appoggiata all' istoria de' fatti; può essere stampata nella raccolta dello stampatore Rosa di Venezia.

Visto

Apostoli...

*Oppure separatamente con data sua, poiché è cessato qualunque oggetto politico riguardante le cose aristocratiche della ex Veneta Repubblica*²⁷.

Ἡδὴ ἡ σημείωση αὐτή, ἀντίγραφο²⁸ ἐπίσημης ἀποφάσεως τῆς Ἀστυνομικῆς Ἀρχῆς τῆς Βενετίας, ὁδηγεῖ στίς ἐπόμενες ἐκδόσεις τῶν ἐτῶν 1804 καὶ 1807.

2. *Componenti Teatrali di Giovanni Pindemonte, Veronese. Milano, Dalla Tipografia di Francesco Sonzogno di Gio. Batt. Librajolo e Stampatore, 1804, Anno III (τόμοι I - III), 1805, Anno IV (τόμος IV).*

27. «Αἰτία. 24 Ἰουνίου 1807. Γενική Ἀστυνομία, Βενετία. Θεωρώντας ὅτι ἡ παρούσα Τραγωδία εἶναι γνωστότατη μέ τις ἐκδόσεις, ὅτι ἔχει περιληφθῇ στήν ἐκδοση τῶν ἔργων Pindemonte πού τυπώθηκε στό Μιλάνο, ὅτι δὲν περιέχει νύξεις οὔτε προκαλεῖ ἀδικία σέ κανένα ἀλλά στηρίζεται στήν ἱστορία τῶν γεγονότων, μπορεῖ νά τυπωθῇ στή θεατρική συλλογή τοῦ τυπογράφου Rosa τῆς Βενετίας.

Ἐθεωρήθη

Apostoli...

Ἡ καὶ χωριστά μέ δική της χρονολογία, ἐπειδὴ ἔχει παύσει ὁποιοδήποτε πολιτικό ζήτημα πού ἀφοροῦσε στά ἀριστοκρατικά πράγματα τῆς πρώην Βενετικῆς Πολιτείας».

Οἱ λέξεις πού ἀκολουθοῦν μετὰ τὴν ὑπογραφή Apostoli εἶναι δυσανάγνωστες

Τὸ ὄνομα ἴσως θὰ εἶναι δυνατό νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ Βενετοῦ συγγραφέα καὶ πολιτικοῦ ὑπαλλήλου Francesco Apostoli (1755 - 1816), πού ἐγκαταστημένος στήν Πάδουα ἀπὸ τὸ 1806, διορίσθηκε —ἀλλὰ στὰ 1812— *Ispettore alla Stampa e Libreria* καὶ ἄσκησε τὸ ἔργο αὐτὸ μέχρι τὸ 1814 ὅταν τὸν ἀπέλυσαν οἱ Αὐστριακοί. Βλ. M. Berengo, *Apostoli, Francesco*, *Dizionario Biografico degli Italiani* τόμ. 3, Roma 1961, σσ. 609 - 611 (βιβλιογραφία στὴ σελ. 611).

28. Ἡ ἀναζήτηση τοῦ πρωτοτύπου στὰ Κρατικά Ἀρχεῖα Βενετίας (Σεπτέμβριος 1967), δὲν ἀπέδωσε, γιατί οἱ πλημμύρες τῆς προηγούμενης χρονιάς δὲν ἐπέτρεπαν τὴν ἔρευνα στὸ τμήμα τοῦ Ἀρχείου, ὅπου φυλάγονταν τὰ ἔγγραφα τῆς ἐποχῆς.

Τὸ ἔργο *I Coloni di Candia* ἔχει περιληφθῇ στὸν πρῶτο τόμο, τρίτο στὴ σειρά (σσ. 189 - 283), μετὰ τὰ ἔργα *Mastino I Dalla Scala* (σσ. 17 - 100) καὶ *I Bacchanali* (σσ. 101 - 188).

3. *I Coloni di Candia, Tragedia di Giovanni Pindemonte. In Venezia, l'anno 1807. Presso Antonio Rosa, Con regia permissione.*

Στις σελίδες 77 - 84 ἀναδημοσιεύονται: *Notizie storico - critiche sopra I Coloni di Candia estese dall' Autore dell' opuscolo I Greci Antichi e Moderni stampato in Torino 1793 dal Fea.*

4. *Componimenti Teatrali di Giovanni Pindemonte con un Discorso sul Teatro Italiano. Milano, Per Giovanni Silvestri, M. DCCC. XXVII [=1827].* Τόμοι δύο [=Biblioteca scelta di opere Italiane antiche e moderne, 197 - 198].

Στὸν πρῶτο τόμο περιέχονται: *Mastino I Dalla Scala* (σσ. 1 - 62), *I Bacchanali* (σσ. 63 - 126), *I Coloni di Candia* (σσ. 127 - 196), *Agrippina* (σσ. 196 - 264), *Il salto di Leucade* (σσ. 265 - 339), *Ginevra di Scozia* (σσ. 341 - 416).

5. *I Coloni di Candia, Tragedia del Marchese Giovanni Pindemonte. Venezia 1831, Presso Giorgio Maria Vedoia, Tipogr. Molinari.*

*
* *

Ἡ ἔκδοση τῆς Βερόνας (1801), ποὺ χαρακτηρίζεται σὰν *Edizione prima* δὲν ἀναγράφει τὸ ὄνομα τοῦ ἐκδότη καὶ ἀντὶ τοῦ πραγματικοῦ τόπου ἐκδόσεως παραθέτει τὸ πλαστὸ *Filadelfia*, ἐνῶ τὸ κείμενο παρουσιάζει ἀρκετὲς διαφορὲς ἀπὸ τὸ κείμενο τῶν ἐκδόσεων ποὺ ἀκολούθησαν. Ἡ ἔκδοση αὕτη πραγματοποιήθηκε χωρὶς τὴν ἔγκριση τοῦ ποιητῆ σύμφωνα μὲ τὰ ἐπιλεγόμενα τῆς ἐκδόσεως Βενετίας τοῦ 1807, ὅπου, στὴ σελίδα 79, ἀναφέρεται χαρακτηριστικὰ: «La tragedia I Coloni di Candia fu stampata in Verona nel 1801 con data di Filadelfia, fu detto, senza saputa dell' autore, ma piena d' errori. Egli la diede poi corretta allo stampatore, e libraio Sonzogno colle altre sue in Milano nel 1804. Dal tomo primo de' suoi Componimenti teatrali qui viene trascritta».²⁹

29. «Ἡ τραγωδία *I Coloni di Candia* τυπώθηκε στὴ Βερόνα στὰ 1801 μὲ τὴν ἑνδειξὴ Φιλαδέλφεια, χωρὶς, λέγεται, νὰ τὸ ξέρη ὁ συγγραφέας, ἀλλὰ

γεμάτη ἀπὸ σφάλματα. Αὐτὸς [ὁ συγγραφέας] τὴν ἔδωσε ἔπειτα διορθωμένη στὸν τυπογράφο καὶ ἐκδότη Sonzogno μαζί μὲ τίς ἄλλες του [τραγωδίες] στὸ

Φαίνεται λοιπόν ότι ο θόρυβος που δημιουργήθηκε γύρω από το έργο οδήγησε τον άνωνυμο εκδότη στην απόφαση να προβή στη δημοσίευση της τραγωδίας, χωρίς να γνωστοποιήσει τις προθέσεις του στον ποιητή και να ζητήσει τη σχετική άδεια, χρησιμοποιώντας πιθανότατα κάποιον από τα αντίγραφα του κειμένου που είχε συνταχθεί για χρήση θεατρική. Ίσως για τους λόγους αυτούς, παράλληλα με το γεγονός ότι ακόμη δεν είχε παγιωθεί ή πολιτική κατάσταση στον Βενετικό χώρο, θέλησε να αποκρύψει τόσο το όνομά του όσο και τον τόπο εκδόσεως.

Πρώτη έπομένως επίσημη έκδοση θεωρήθηκε εκείνη που περιλαμβάνεται στην πρώτη έκδοση των *Θεατρικών Συνθέσεων* (Componimenti Teatrali, Μιλάνο 1804), που έγινε με βάση τα χειρόγραφα που ο ίδιος ο ποιητής παρεχώρησε στον εκδότη Sonzogno. Αύτης της εκδόσεως το κείμενο αναπαράγει ή έκδοση Α. Rosa (Βενετία 1807), που αποτελεί και την πρώτη ολοκληρωμένη εκδοτική παρουσίαση του έργου χάρη στα επιλεγόμενα που αναφέρονται στο ιστορικό υπόβαθρο της τραγωδίας, στο θέμα των παραστάσεων του έργου και της Έλληνικής διαμαρτυρίας, και καταλήγουν με την παρουσίαση της υποθέσεως και την λογοτεχνική του ανάλυση³⁰.

Άλλα και η έκδοση αυτή, παρ' όλο που πραγματοποιήθηκε με κυβερνητική έγκριση —Con regia permissione— όπως σημειώνεται στην προμετωπίδα, δεν θεωρείται γνήσια από τον δεύτερο εκδότη των *Componimenti Teatrali* (Μιλάνο 1827) G. Silvestri, που αναγνωρίζει μόνο την αντίστοιχη έκδοση Sonzogno (Μιλάνο 1804). Σύμφωνα με

Μιλάνο στα 1804. 'Από τον πρώτο τόμο των Θεατρικών του Συνθέσεων μεταγράφεται έδω».

Ένα ανάλογο με αυτό σχόλιο άπαντά και στον κώδικα του Μουσείου Correr Βενετίας, Cicogna 244, που ήδη αναφέραμε παραπάνω και που περιέχει το κείμενο της τραγωδίας (σσ. 1 - 147) και της Έλληνικής προσφυγής (σσ. 149-155). Στη δεύτερη, χωρίς σελιδαρίθμηση, σελίδα σημειώνεται: *Fu stampata colla data di Filadelfia nel 1801 - in 8.* (=Τυπώθηκε με την ένδειξη Φιλαδέλφεια στα 1801 - σε 8ο). Δηλώ-

νεται επίσης ότι το κείμενο του χειρογράφου δεν προέρχεται από την έκδοση του 1801, αλλά από άλλο χειρόγραφο και σημειώνονται ώρισμα σημεία του κειμένου που διαφέρουν από τα αντίστοιχα της εκδόσεως της Βερόνας, που χαρακτηρίζονται ως σφάλματα (*errori*) ή παραλλαγές (*vari*).

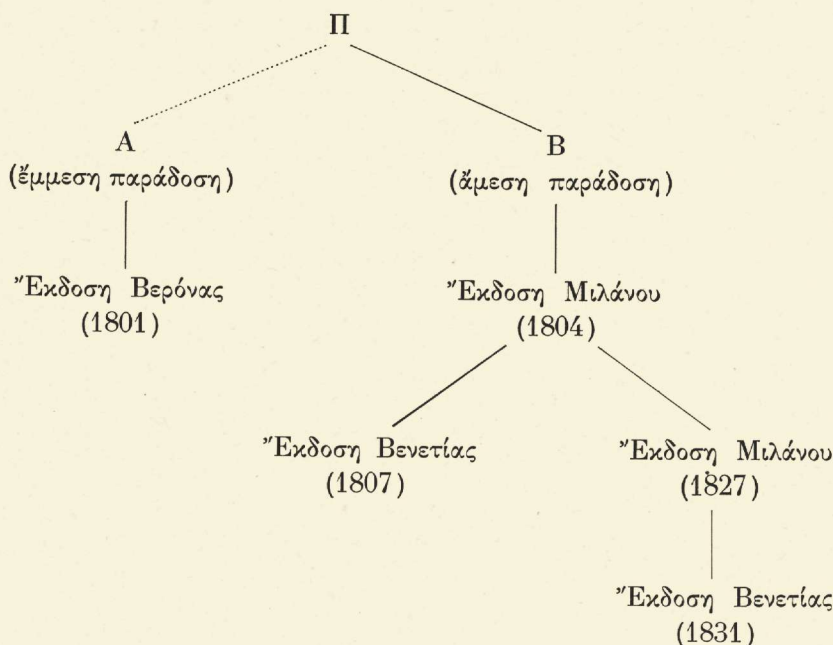
30. 'Ο ίδιος εκδότης Άντώνιος Rosa είχε κυκλοφορήσει και άλλα έργα του 'Ιωάννη Pindemonte: *Orso Ipato* (1797), *Agrippina* (1800), *I Baccanali* (1807), *Adelina e Roberto* (1807).

όσα αναφέρει στὸν πρόλογο, ὁ Silvestri ἀκολουθεῖ τὸ κείμενο τῆς ἐκδόσεως Sonzogno ἐπιφέροντας βελτιώσεις. Σχολιάζοντας τὸ ζήτημα προσθέτει ὅτι ἡ διάδοση καὶ ἡ χρησιμοποίηση τῶν ἔργων τοῦ Pindemonte ἀπὸ διάφορους θιάσους ἀνεξέλεγκτα εἶχαν ἀποτέλεσμα νὰ ἀλλοιωθοῦν τὰ κείμενα καὶ ὅτι πρόθεση τοῦ ποιητῆ μὲ τὴν ἐκδοση τῶν «Componimenti» εἶναι «νὰ ξεσκεπάσῃ τις ἀπόκρυφες ἐκδόσεις καὶ νὰ κάμῃ νὰ τὰ διαβάσῃ τὸ κοινὸ ὅπως ἔχουν συντεθῇ ἀπὸ τὸν ἴδιο » καὶ τονίζει ὅτι ὁ ποιητὴς «ἐχαρακτήρισε κλοπιμαία κάθε ἄλλη ἐκδοση τυπωμένη χωρὶς τὴ συγκατάθεσή του».

Τέλος ἡ βενετικὴ ἐκδοση G.M. Vedita (1831) ἀκολουθεῖ τὴν ἐκδοση τοῦ 1827, ἀπ' ὅπου ἀναδημοσιεύει τὶς *Notizie intorno alla vita di Giovanni Pindemonte Veronese* (σσ. 5 - 7).

Σύμφωνα λοιπὸν μὲ τὰ παραπάνω οἱ ἐκδόσεις τῆς τραγωδίας εἶναι δυνατὸ νὰ διακριθοῦν σὲ δύο ξεχωριστὲς ομάδες: Α καὶ Β. Τὴν ομάδα Α ἐκπροσωπεύει ἡ «πρώτη ἐκδοση» τοῦ 1801, ποὺ πραγματοποιήθηκε μὲ βάση κάποιον ἄγνωστο χειρόγραφο, ὃχι ἐλεγμένο ἀπὸ τὸν ποιητὴ, καὶ ποὺ μπορεῖ νὰ χαρακτηρισθῇ σὰν ἔμμεση παράδοση τοῦ κειμένου. Στὴν ομάδα Β ἀνήκουν ἡ ἐκδοση τοῦ 1804 καὶ φυσικὰ οἱ ἐπόμενες τρεῖς ἐκδόσεις ποὺ ἀνάγονται, τουλάχιστο ὅσο ἀφορᾷ στὸ κείμενο, στὴν ἐκδοση αὐτή, μὲ σχετικὲς διορθώσεις καὶ ἐκτὸς κειμένου προσθεῖσες. Οἱ ἐκδόσεις τῆς ομάδας αὐτῆς παραδίδουν τὸ κείμενο χειρογράφου θεωρημένου ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ καὶ ἐπομένως πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὅτι ἐκπροσωπεύουν τὴν ἄμεση παράδοση τοῦ κειμένου τῆς τραγωδίας. Ἀντίθετα διαπιστώνονται μερικὲς ἐξωτερικὲς ἀναλογίες στὴ μορφή τῶν δύο ἐκδόσεων τοῦ 1801 καὶ τοῦ 1807. Οἱ ἐκδόσεις αὐτὲς δὲν περιορίζονται στὴν ἀπλὴ ἀναγραφὴ τῶν προσώπων τοῦ δράματος, ὅπως συμβαίνει στὶς ὑπόλοιπες, ἀλλὰ ἀναφέρουν πλήρη τὰ ὀνόματα καὶ τὴν ιδιότητά τους. Παραθέτουν ἐπίσης τὶς σκηνοθετικὲς ἐπεξηγήσεις μέσα σὲ ἀγκύλες, παράλληλα μὲ τὸ κυρίως κείμενο, ἐνῶ οἱ ἄλλες ἐκδόσεις ἀκολουθοῦν, σχετικὰ μὲ τὸ ζήτημα αὐτό, τὸ σύστημα τῶν ὑποσημειώσεων.

Ἡ σχέση τῶν ἐκδόσεων μεταξὺ τους καὶ πρὸς τὸ πρωτότυπο (Π) τοῦ κειμένου διατυπώνεται στὸ ἀκόλουθο διάγραμμα :

Ὁ Ἰωάννης Pindemonte στὴν προσπάθειά του νὰ ἀνανεώσει τὸ ἰταλικὸ θέατρο ἀναδείχθηκε ἀνατόμος τῆς ἰταλικῆς κοινωνίας τοῦ τέλους τοῦ ΙΗ' αἰῶνα καὶ τῶν ἰδεῶν της. Τὸ ἔργο του, εἴτε ἐλεύθερα παρουσιασμένο, εἴτε ἀπαγορευμένο, ἀπασχόλησε τόσο τοὺς λογίους ὅσο καὶ τὸ ἀπλὸ κοινό, ἄλλοτε παρασύροντας τοὺς θεατὲς κι ἄλλοτε προκαλώντας ἔντονες ἀντιδράσεις. Τέτοιων ἀντιδράσεων ἐνδεικτικὸ εἶναι τὸ τετράστιχο ἐπίγραμμα ποὺ κάποιος — λόγιος ὅπωςδήποτε — Βενετὸς συνέταξε στὰ λατινικὰ καὶ ποὺ ἔχει καταχωρηθῇ, μαζὶ μὲ τὸ κείμενο τῆς Ἑλληνικῆς προσφυγῆς, στὸ δίφυλλο ἀριθ. 9 τοῦ χειρογράφου Cicogna 3543 τοῦ Μουσείου Correr τῆς Βενετίας:

*Ioanni Pindemonte ab origine Fabroferrario,
Inter Nobiles Venetos accepto,*

*In Bacchanalibus irreligioso,
In Cretensibus impio, sperjuro, ac scelerato*³¹.

Νικ. Γ. Μοσχονᾶς

31. «Στὸν Ἰωάννη Pindemonte ἀπὸ καταγωγῇ σιδερά, / Πὺ γίνηκε δεκτὸς ἀνάμεσα στοὺς Εὐγενεῖς Βενετοὺς, / Στὰ Βακχικὰ ἄθρησκο, / Στοὺς Κρητικούς ἀσεβῆ, ψεύδορκο καὶ μιανό».

Οἱ νύξεις ποὺ γίνονται ἀπὸ τὸν συντάκτη τοῦ ἐπιγράμματος ἀπηχοῦν ἀπόψεις πολεμίων τοῦ ποιητῆ. Σχετικὰ μὲ τὸ πρῶτο σημεῖο ποὺ θίγεται, τὴν καταγωγὴ τοῦ ποιητῆ, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ οἰκογένεια Pindemonte, ἐπιφανὴς ἤδη ἀπὸ τὸν ΙΔ' αἰῶνα, ἔλαβε στὰ 1654 ἀπὸ τὸν Δούκα τῆς Μάντουας τὸν τίτλο τοῦ Μαρκήσιου. Βλ. Antonio Cartolari, *Cenni sopra varie famiglie Illustri di Verona*, (χω-

ρὶς τόπο ἐκδόσεως) M.DCCC.XLV (=1845), σσ. 51 - 52. Παράλληλα πολλὰ μέλη τῆς οἰκογένειας Pindemonte εἶχαν ἀναδειχθῇ στὶς ἐπιστῆμες, τὰ γράμματα καὶ στὶς τέχνες. Βλ. Benassù Montanari, ὁ. π., σελ. 3 κ. ἐ.

Οἱ δύο τελευταῖοι στίχοι ἀναφέρονται στὰ δύο θεατρικὰ τοῦ ἔργα ποὺ ξεσήκωσαν τὴ μεγαλύτερη ἀντίδραση: *I Bacchanali* καὶ *I Coloni di Candia*. Τὸ πρῶτο ἀπὸ αὐτὰ θεωρήθηκε ὅτι περιεῖχε νύξεις κατὰ τῶν Μυστικῶν Ἑταιριῶν καὶ τῆς δράσεως τῶν Ἰησουϊτῶν. Βλ. Mario Apollonio, ὁ. π., σελ. 484.